

Tundmatud ühishauad

Porkunis

Lugu ühest julmast vennatapusõjast

PEEP KÄRP

Üks ohvriterikkam lahing Eestimaa pinnal leidis aset 21. septembril 1944. a Loksa-Porkuni-Sauevälja kolmnurgas.

Selle vana veski juures lamased kuus haavatut, kes hukati.

Selle päeva pärastlõunal jõudsid Loksa külasse Nõukogude armee 8. laskurkorpuse Eesti 249. laskurdiviisi võitlejad ja pidasid seal maha «kohtumislahingu» Sinimägede rindelt taanduvate Saksa vägede riismetega, kelle koosseisus võitlesid eesti vabatahtlikud 20. SS-diviisist (ka «Eesti Leegion») ja mobiliseeritud eestlasist formeeritud piirikaitserügemendid. Saksa mündreis võitlevad eestlased püüdsid endale kindlustada põgenemisteed läände, Punaarmee avangardirollis võidelnud Eesti 249. laskurdiviisi valmistus aga pealetungiks Tallinnale. Loksa-Porkuni-Sauevälja maadel nende sõjateed ristusidki. Üks pool oli taganeja, teine pealetungija.

Võitlus kujunes ebavõrdseks. Nõukogude rünnakuvägedel olid kasutada käsirelvade 20 kõrval kuulipildujad, miiniheitjad, kahurid

ja tankid, millest külvati vastasele surma. Saksa mündreis võitlejale olid peamisteks rünnak- ja kaitserelvadeks käsigranaadid ja tankirusikad.

See oli julm ja verine vennatapusõda. Eesti mehed sõdisid siin omavahel. Vend võitles venna, isa poja, sõber sõbra, sugulane sugulase vastu. Võitlus kestis ainult mõne tunni, kuid nõudis ohvriks sadu inimelusi. Lahingutandriks olid talude vilja- ja kartulipõllud ning teedelähised metsasalud. Tapluse käigus hoidsid initsiatiivi enda käes 249. laskurdiviisi võitlejad, kes kasutasid raskerelvi ja tanke, millega sõideti sodiks Porkuni-Sauevälja teel liikunud vastase moonavoor. Kolm soomusmasinat löid rivist välja vaenlase tankirusikad.

Selles kätemaksu ja tapakire lahingus ei halastatud ka haavatuile. Kohalik elanik Peeter U d u s t e jutustas pärast lahingut, et nägi oma silmaga, kuidas Loksa küla

ilmusid aga mootorrattal kaks kohalikku võimu esindajat ja lõhkusid kalmukünka maatas. Tõenäoliselt tehti seda kusagilt saadud korralduse põhjal. Praeguseks on ühishaua kohale kasvanud mets. 1986. a raiutu seda hõredamaks.

Kolme ühishauda on seega maetud 273 Loksa lahingus langenud saksa mundris sõjameest. Rõhuv enamik neist on eestlased. Nood arvud talletati matmisest vahe- tult osavõtnute mälus. Ent mitte kõiki langenud sõdureid ei maetud ühishaudadesse. Ümbruskonna metsadesse jäi palju haavadesse surnud sõjamehi, keda kohe üles ei leitud. Kohalik elanik, Väike- Maarja kiriku orelitallaja Jaan Ulf s a k leidis hiljem lahingupaiga metsadest kümme- konda haavadesse surnud sõdurit. Ta mattis need samasse kohta, kus keegi surnuna lamas. Üks sõdalane maeti Loksa Siilimäel põlise männi alla. Tema hauale asetatud puuristil oli nimi: August U d u m e t s. Nüüdseks on rist ammugi mädane- nud, ka mänd kuivanud ja kütteks lõi-

töö teinud. Jah, kes ikka olid neisse ühis- haudadesse maetud eestlased?

Porkuni lahingu tähistamiseks püstitati ja avati 29. mail 1965. a Saueväljal Pauluse mäe jalamil mälestuskivi, kuhu on raiutud tekst: «Lahinguga siinsetel põldudel ja met- sades 21. 09. 1944. murdis Nõukogude armee 8. laskurkorpuse 249. diviisi Saksa fašistlike väeosade tõsise vastupanu Eesti mandril.»

Eesti Rahvuskorpuse komandör kindral- leitnant Lembit Pärn resümeerib seda lahin- gut oma teoses «1944» järgmiselt: «Käisin 249. diviisi komandöri polkovnik A. Feld- manni juures. Tema diviis oli osava manööv- riga tõrjunud vaenlase püünisesse Porkuni järve ääres ja hitlerlaste purustamine oli seal kindel.»

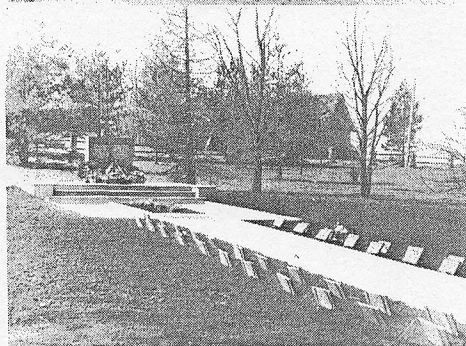
Nii lihtne on ametlik formuleering sadade inimelude kaotuse kohta!

Mille nimel kandis eesti rahvas selles lahingus nii suuri inimkaotusi? Eesti vabatahtlikud Saksa sõjaväes ja mobilisat- siooni käigus formeeritud rahvuslikud väe-

Porkuni lahingu mälestuskivi.

Loksa külas asuv vennaskalmistu.

gatud. Haua asukohast teab vaid rahva mälu.

Kes oli August Udumets? Ta oli üks tundmatuist eesti sõdureist, kes pidid oma elu jätma II maailmasõja tohutuile tand- reile.

Neid sõjas kaduma läinud sõdureid käidi otsimas ka Loksa-Sauevälja ühishaudadest, mis lahti kaevati. Ei õnnestunud aga kedagi identifitseerida, sest aasta- aeg ja hoogne lagunemisprotsess olid juba oma

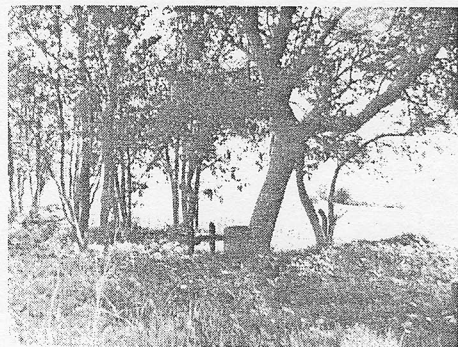
koondised kaitsesid Eestimaa piire peale- tungiva Punaarmee vastu. Nad täitsid oma püha kohust, sest rahva rõhuv enamik kartis nõukogude võimu tagasitulekut ega tahtnud, et Eestimaal korduks 1940.—41. aasta terror ja küüditamine.

Nõukogude armee esiridades võitlesid aga N. Liitu viidud ja seal Eesti Rahvus- korpuse koondatud rahvuskaaslased, kellele ränkasketel sõjateedel oli sisendatud võit-

praeguse bussipeatuse kohal lamasid haavatuna kuus saksa mundris eesti noorukit, kes palusid arreteerijailt, et neid maha ei lastaks. Palve ei aidanud, nad lasti siiski maha ja lohistati ühishauda. Kohalik rahvas räägib põgenema pääsenud haavatute mahalaskmisest ka Kullongal. On säilinud teated vangivõetud sõdurite hukkamisest.

Kogu niisuguse julmuse ja tooruse tagapõhjaks oli Stalini isik, kes kui kõrgem ülemjuhataja oli hüljanud sõjavangide humaanse kohtlemise rahvusvahelised konventsioonid ja rakendas nüüd N. Liidu sõjaväes oma inimvaenulikke doktriine.

Õhtuks oli lahing lõppenud. Eesti 249. laskurdiviisi sõjasaagiks peale mitmesaja tapetu osutus ligi 700 saksa mundris sõjavangi, kellest suurem osa olid eestlased. Kilingi-Nõmmelt pärit Eesti Rahvuskorpuse võitleja tundis sõjavangide hulgas ära oma kodukandi mehe, kellega hakkas juttu ajama. Selle katkestas kohalerutanud politruk. Hiljem selgus, et too vang oma kodukohta Kilingi-Nõmmele ei jõudnud enam kunagi tagasi.

Lahinguväli oli kaetud laipade ja haavatu- tega, neid lamas vilja- ja kartulipõldu- del ning metsas. Ohvrite arvu kohta kirju- tas Isamaasõja veteran, Porkuni lahingust osavõtja Anton N a u k a s «Punases Tä- hes» 20. sept 1986. a: «Loksa-Sauevälja- Porkuni piirkonnas hävitati üle 500 vaen- lase sõduri ja ohvitseri ning võeti ligi 700 vangi.» 249. Eesti laskurdiviisi ridadest

langes 69 võitlejat, kes maeti Väike-Maarja —Tamsalu tee äärde, Aleksander Ploomi talu lähedale ühishauda, mis hiljem vennas- kalmistuks kujundati. Haavatuid oli laskur- diviisil 127, kellele anti esmaabi Loksa koolimajja saabunud välihaiglas.

Vennaskalmistule püstitati mälestussam- mas ja paigaldati tahvlid langenute nime- dega. Sealt on näha, et suurem osa langenuist olid eestlased. Ainult 16 haua- tahvlil on võõrapärane nimi. Vennas- kalmistu on hästi hooldatud ja korras.

Mis sai aga teistest langenutest?

Lahingule järgnenud päeval anti koha- likele elanikele käsk tulla hobustega lahinguplatsile jäänud surnuid matma! Tulid peamiselt naised, sest mehed olid sel ajal üle Eestimaa veerevas sõjamõllus. Loksa küla Aadurahva talu heinaküüni lähedale kaevatud ühishauda maeti 75 eelmisel päeval langenud sõjameest. Laipade auku vedamiseks kasutati konkse, mille üks ots kinnitati surnu, teine ree külge. Hobune vedas järel lohiseva surnu ühishaua juurde.

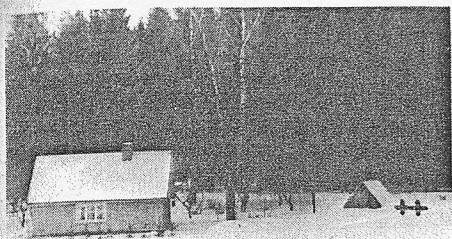
Kolmas ühishaud (ristiga märgitud) Loksa- Sauevälja tee lähedal.

Fotol oleva parempoolse männi alla oli maetud tundmatu sõdur August Udumets.

Teine ühishaud kaevati Porkuni-Saue- välja tee lähedale Rebase talu juurde. Siin leidsid viimse puhkepaiga 125 langenut.

Kolmas ühishaud kaevati sama tee äärde mõnisada meetrit teisest ühishauast Sauevälja poole. Sinna maeti 73 langenut, enamikus eestlased. Seda ühishauda hoidis kohalik rahvas eeskujulikult korras. Kää- pale toodi lilli ja rahvuslinte. 60. aastail

lusidee: peate vabastama oma kodumaa fašistide võimu alt! Selline poliitilis-strateegiliselt esilekutsutud rahvuslik lõhenemine sõjatandril kutsuski esile vennatapusõja. Meie sõdalased ei suutnud siis veel mõista, et suurriigid — Nõukogude Liit ja Saksa-maa — manipuleerisid Balti väikerahvaste saatusega ja kasutasid neid ettureina oma

ekspansiooniplaanide realiseerimisel.

Varsti möödub Loksa lahingust 45 aastat. Lahingu aastapäeva on igal aastal pidulikult tähistatud. Viiakse pärgi ja lilli vennaskalmistule, mälestatakse langenuid.

Samas lähedal asuvad aga kolm ühishauda, kuhu on maetud samas lahingus langedud, neist ca 200 eestlast. Nende arv on vennaskalmistul puhkajaist mitu korda suurem. Need ühishaudad on aga jäetud täielikku unustushõlma. Aadurahva talu juures oleval matmiskohal jalutab rahumeeli Põdrangu sovhoosi kari, hua kohta katab sõnnik ja pori. Ka teised kaks matmiskohta on rohtunud ja metsa kasvamas. Ei mingit tähist nende haudade olemasolust. Sellest teavad veel vaid kohalikud vanemad inimesed.

Praegu aga, mil eesti rahva ajalugu võime jällegi käsitleda uues ja õiges kontseptsioonis, tuleks võtta objektiivsele ümberhindamisele ka Loksa lahingu vennatapusõda! Sealseis ühishaudades puhkavad eestlased võitlesid ja langesid õige eesmärgi eest, eesti rahvale tuleviku kindlustamise nimel. Nemad pole selles süüdi, et

Teine ühishaud (ristiga märgitud) Rebase talu lähedal.

Ühishaud (ristiga märgitud) Põdrangu sovhoosi karjaaias, endise Aadurahva talu juures.

meie rahvale tõi sõja, häda ja kannatuse kaela Molotovi—Ribbentropi pakti tagajärjel väljakujunenud rahvusvaheline situatsioon! Eesti rahvas ei hakanud ise sõdima, teda sundisid selleks võõrad suurvõimud.

Sellepärast tuleks ka saksa mundris langenud eestlaste hea nimi taastada, tunnistada nende rahvuslikku missiooni ning neid vääriliselt mälestada. Tuleks taastada õiges valguses ka nende eestlaste mälestus, kes puhkavad Loksa-Sauevälja ühishaudades.

P S.

Põhilise abimaterjali käesoleva kirjutise jaoks sain endise Loksa küla elaniku ÜLO TÄHISTE käsikirjalisest mälestusraamatust «Loksa lahing 21. 09. 1944. a.» Ka fotod on Ü. Tähistelt.

Tundmatud ühishaudad

Wortumis